

МОНОГРАФІЯ ПРО ВИЗНАЧНОГО ПОЛЕМІСТА

Бабич Сергій. Творчість Мелетія Смотрицького у контексті раннього українського бароко: Монографія [у надзаг.: Львівська медієвістика. – Вип.2] / За ред. проф. Богдани Криси. – Львів: Свічадо, 2009. – 180 с; ISBN 978-966-395-248-2

2009 року в серії “Львівська медієвістика”, яку започаткувала кафедра української літератури Львівського національного університету імені Івана Франка, опубліковано монографію Сергія Бабича, присвячену творчості Мелетія Смотрицького. Основу монографії складає текст дисертації, захист якої відбувся 2002 року на засіданні спеціалізованої вченої ради в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Підготувати дослідження до друку Сергієві Бабичу завадила важка недуга. Актуальність цієї праці полягає в органічному й переконливому застосуванні новітніх методів розкриття полемічного доробку Мелетія Смотрицького, зокрема міфологічного, семіотичного, герменевтичного, компаративного аналізу та прийомів рецептивної естетики. Належний рівень виконання дисертації підтверджує факт її публікації як монографії.

Книжка складається зі вступу, трьох тематичних розділів, висновків, бібліографії творів Мелетія Смотрицького, оформленої за хронологічним критерієм, списку використаних літератури та джерел, який налічує 359 позицій.

У вступі виразно обґрунтовано термінологічний інструментарій дослідження, зокрема застосування категорії міфу для аналізу творів Мелетія Смотрицького. Поняття міфу слушно тлумачиться науковцем у контексті полемічного дискурсу XVI – XVII ст. як риторична конструкція. Придатність міфокритики для давнього письменства автор довів, покликаючись на праці Н. Фрая, Й. Гейзінґа, Е. Кассіра, Е.-Р. Курціуса.

У першому розділі – “Діалектика рецепції Мелетія Смотрицького” – проаналізовано сприйняття творчості полеміста з моменту публікації його перших полемічних трактатів до XXI ст. Дослідник слушно вказав, що на становленні образу письменника як непослідовної та суперечливої

особистості позначилися твори Петра Скарги, Іллі Мороховського, Лева Кревзи. У книжці об’єктивно обґрунтовано міру конфесійної приналежності Мелетія Смотрицького в постанні двох науково-критичних напрямів – православного та уніатського. Релігійна полеміка другої половини XVI – XVII ст. відбилася в науковій літературі. В історіографії конвенційним є поділ творчості Мелетія Смотрицького на православний та уніатський періоди [2, 1-14]. Перехід богослова до уніатів, твори, написані після 1627 р., тлумачилися дослідниками здебільшого суб’єктивно. Проблема об’єктивної критики також стосується інших полемістів тієї доби, зокрема митрополита Іпатія Потія, суспільна діяльність і богословська спадщина якого позначилися на розвитку української культури.

Автор монографії слушно зазначив, що в рецепції творів Мелетія Смотрицького читацькою аудиторією спостерігалось явище ідіосинкразії (хворобливої реакції). Тенденційне ставлення реципієнта до твору було атрибутом полемічного дискурсу XVI – XVII ст. Несприйняття читачем праці богослова, зумовлене віровизнанням, ставало перешкодою в нейтральній оцінці обрядово-догматичної полеміки.

У другому розділі – “Проблема творчої особистості письменника у контексті естетики раннього бароко” – автор, з’ясовуючи джерела індивідуального стилю Мелетія Смотрицького, доцільно відзначив вплив гуманістичних ідей на світогляд полеміста. Дослідник порушив питання засвоєння богословом традицій античної риторики та інновацій Юстуса Ліпсія. Аналізуючи стиль Мелетія Смотрицького, автор слушно зауважив його синкретичний характер, оскільки в площині одного тексту полеміст поєднував засоби античної, середньовічної, візантійсько-руської, латино-польської риторичних систем.

Для досліджень уніоністики XVI

– XVII ст. має цінність розвиток С. Бабичем спостережень Девіда Фріка про Мелетія Смотрицького як містифікатора. Анонімність, видання трактатів під семантично містким псевдонімом – це елементи полемічного дискурсу тієї доби, адже в культурі бароко людина уявлялась багатолокою сутністю.

Щоб переконати читача, Мелетій Смотрицький послуговувався емоційним модусом, що було визначальним для полемічної літератури першої половини XVII ст. З-поміж багатьох емотивних фігур, які застосовував Мелетій Смотрицький, виокремлюється прозопопея. Вкладаючи до уст персоніфікованого образу Церкви-Матері риторику ламентативної у творі “Тренос”, полеміст зумів зобразити міжконфесійне напруження того часу, зумовлене пошуками способів відродження київської митрополії вищими верствами духовництва [1, 71].

У рецензованій праці охарактеризовано засоби емоційного субстрату творів Мелетія Смотрицького. Дослідник проаналізував обігрування полемістом “естетики потворного”, специфіку функціонування топосу зіставлення “Ubi sunt...?” (з лат.: “Де вони?”) у “Треносі”. Важливі результати досліджень С. Бабича щодо використання Мелетієм Смотрицьким риторики контроверсії та антитетичних конструкцій. У монографії доцільно обґрунтовано персвазивну, композиційно-творчу функції антитези в доробку полеміста. Жанрова синкретичність писань Мелетія Смотрицького, на думку дослідника, свідчить про використання риторичного континууму антитези. Проте це міркування потребує доповнення, оскільки поєднання в площині тексту елементів різних жанрів не коректно тлумачити як “гру стилем”. Ця особливість полемічного дискурсу зумовлювалася потребою переконати читача та якнайточніше передати думку автора.

У третьому розділі – “Ранньобарокова модифікація дійсності у контексті ідеалістичних візій Мелетія Смотрицького” – досліджено рефлексії полеміста

про Церкву, специфіку його рецепції та відтворення реальності. Художню дійсність творів письменника доцільно проаналізовано через протиставлення минулого сучасності. Застосування такого підходу сприяло розкриттю взаємодії цих часових категорій у формуванні моделі ідеального світу Мелетія Смотрицького. Беручи участь у полеміці, богослов намагався змінити навколишню дійсність, яка, на його думку, наближалася до апокаліптичного часу, й убачав джерело для сучасного наслідування й реконструкції втрачених чеснот у ранньому християнстві, котре за доби бароко сакралізувалося й уявлялося міфом першотворення. Минуле у свідомості Мелетія Смотрицького ототожнювалося із “золотим віком”, інтеграція якого в реальність XVI – XVII ст. відродить Київську церкву, сприятиме подоланню небезпеки боротьби “Руси з Руссю”.

Характеризуючи уявну дійсність полеміста, дослідник простежив наявність у його творах таких моделей раннього бароко, як “міф автора”, “міф Церкви-Матері”, “міф Права”, “міфологема мандрів”. Виокремлення та аналіз цих концептів дали змогу С. Бабичу цілісно простежити специфіку мислення Мелетія Смотрицького в релігійній полеміці XVI – XVII ст.

Рецензована монографія становить значний поступ у сучасній медієвістиці завдяки теоретико-методологічному підґрунтя. Актуальність цього видання зумовлена вивченням творчості Мелетія Смотрицького з позиції риторики раннього бароко, міфокритики. Наукова цінність монографії полягає в дослідженні художньої окремішності Мелетія Смотрицького, еволюції стилю богослова, вияву міфу в його творах. Доробок полеміста у праці С. Бабича постав цілісною системою, у якій відображено світоглядні орієнтири богослова, його пошуки та пізнання діалогу людини з Богом через обрядово-догматичний континуум православної та уніатської церков.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Соловій М.* Мелетій Смотрицький як письменник. – Рим – Торонто, 1978. – Ч. II.
2. *Sabol S. S.* De Meletio Smotryckij polemista anticatholico. – Romae: Apud Curiam Generalem Ordinis Basiliani S. Josaphat, 1951. – P. 1 – 14.

Руслан Ткачук